

דלקים מצות מילה ושלל יהא ערל, סגי במילת רובו, ולזה קמ"ל קרא הימול דבעי מילת כולו, ולכן כל שלא מל ציצין המעכבין את המילה, הרי הוא ערל כמו שהיה.

ועוד י"ל, דהנה בכה"ת קי"ל דרובו ככולו כמו בשחיטה דסגי בשחיטת רוב הסימנים, וא"כ י"ל דלולי הגזה"כ דימול לרבות ציצין המעכבין את הערלה, הו"א

הרב יוסף מנחם צבי הלוי מאנן בני ברק

בענין קנין יד

דנדרובין בענין הפולמוס שהי' ב"מוריה" על ענין שמירת שמיטה בחו"ל והביא מתשס"א עד ניסן תשס"ד ושם נעצר שהרב וואלף דחה דברי מכל וכל, ולא ידעתי למה העלים עינו ממש"כ באלול תשס"ד לבאר שדברי הרב וואלף תמוהים, ואין שם אף דחיה כל דהו, עצם רעיון הרב הנ"ל הוא יפה מאוד, אבל עדיין אינו מפריך רעיון אחר דע' פנים לתורה.

בא במחתרת

יש להעיר על פלא שמצינו במהרש"א סנהדרין ז' בח"א שכתב דבא במחתרת אין להמיתו בפעם ראשונה רק בב' פעמים לרבי או בג' לרשב"ג דהוי חזקה, מהיכן ידע הנגנב אם זה ראשונה או לא, וכמעט בטלת כל דין זה, וצ"ע.

ב"מוריה" האחרון בדף קע"א העיר הרב מיכאל בלייכר שלא מצא מי שיעיר על הנידון אי מהני קנין יד בחפץ הבולט מחוץ לידו מב"מ י: לגבי גניבה אין לו אלא ידו גגו חצירו וכו' מנין ת"ל וכו' והנה איתא ידו והיאך אפשר שכל השור יהי' ביד הגנב, עכתו"ד. ויש להעיר על הערתו דאין כוונת הגמ' שם דוקא קנין יד דהרי מבואר ברש"י שם אין לי שגנב ממש בידו ר"ל שעשה פעולת הגניבה בידו גגו חצירו שלא עשה הגניבה בידו רק שנכנסה מעצמה והוא רק נעל בפניה ת"ל המצא, והקנין שעשה יכול להיות במשיכה או בהגבהה, אבל אין שום קשר דוקא לקנין יד, ופשוט.

שמיטה בחו"ל

בעמוד קפ"ח-ט' האריך הרב ישראל

הרב ישראל דנדרובין

מגיד שיעורי הירושלמי בקול הדף
ערד

ישראל שקיבלוה היכן קיימוה... אמר להם הקב"ה: מכם יבואו ויעידו בהן בישראל שקיימו את התורה כולה, יבוא נמרוד ויעיד באברהם שלא עבד עבודת כוכבים. יבוא לבן ויעיד ביעקב שלא נחשד על הגזל. תבוא אשת פוטיפרע ותעיד ביוסף שלא נחשד על העבירה. יבוא נבוכדנצר ויעיד בחנניה מישאל ועזריה שלא השתחוו לצלם. יבוא דריוש ויעיד בדניאל שלא ביטל את

מדוע לא יעיד המן הרשע לעתיד לבוא קושיית בנו השנון של הגר"ש קלוגר קושיה נאה ומתקבלת בעניינם של מרדכי הצדיק והמן הרשע, הביא הגאון רבי שלמה קלוגר בשמו של 'בני השנון שיחיה', והוא על דברי הגמרא במסכת עבודה זרה (ג.) המתארת את טענותיהם של אומות העולם לעתיד לבוא: "כך אומרים העובדי כוכבים לפני הקב"ה: רבונו של עולם,

מוריה, שנה עשרים ותשעה, גליון א—ב (שלז—שלח), אדר שני תשס"ח

כתיבת הספר, וברכת החיים 'שיחיה' שאותה הוא מאחל לבנו נשארה בהדפסה למרות שחלפו כמה שנים מפטירתו. ואכן למרות שבספר זה הוא מביא פעמים נוספות מחידושי תורתו של 'בני השנון' והוא אינו מציין את שמו, הרי שבאחת הפעמים (יט: ד"ה מתני' אין) הוא כותב להדיא: "בני השנון מו"ה חיים יהודה" וללמד על הכלל כולו יצא.

נסב את תשומת לב המעיינים גם לדברי הפתיחה שכתב הגר"ש קלוגר לספר. בדברים הנושאים את הכותרת "הקדמה קטנה - לעדת מי מנה" כותב רבי שלמה קלוגר: "אודה את ה' בפי ובתוך רבים אהללנו כי זכיתי עוד לעת זקנתי לראות חיבורי 'עבודת עבודה' חלק ראשון יצא מבית הדפוס... גם בני יחידי הרב הגאון מו"ה אברהם בנימין שיחי' לא היה בביתו במשך ימי הדפסת חיבורי, כי על כן לא הבאתי גם מעט מחידושי היקרים..."

ואין לך גדול מהודאת בעל דין עצמו שבספרו זה הוא לא הביא אפילו מעט מחידושי תורתו של בנו הגאון רא"ב, ועל כרחק שלעת אשר הביא מחידושי בנו לא הייתה כוונתו אלא לבנו הגאון רבי חיים יהודה, והוא בעל השמועה העומד כנגדנו.

אינם מאמינים בתורה שבעל פה שמח האב בראותו כי חכם בנו לשאול כענין, וענהו בטוב טעם תשובה כהלכה: "והשבתי לו כי לא ישיבם הקב"ה רק מה שמפורש בתנ"ך ולא מה דמפורש בתורה שבעל פה, כי הם אינם מאמינים בדרשת חז"ל ותורה שבעל פה".

רשעים אלה מאומות העולם גם בעומדם על פתחו של גיהנום אינם חוזרים בתשובה והם קשורים ככלב בכפירתם בתורה שבעל פה ובדרשות חכמינו ז"ל. כך שעל טענתם "ישראל שקיבלוה היכן קיימוה" אין הקב"ה יכול להשיבם בדברים המפורשים בתורה

התפלה. יבוא בלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליפז התימני ויעידו בהם בישראל שקיימו את כל התורה כולה, שנאמר "יתנו עידיהם ויצדקו".

בספרו 'עבודת עבודה' על אתר מביא הגר"ש קלוגר את קושיית 'בני השנון' שיחיה' המתבססת על דברי הגמרא במסכת מגילה (יג.) שמרדכי הצדיק נקרא 'יהודי' לפי שכפר בעבודה זרה ולא השתחוה לצלמו של המן הרשע. טען אפוא בנו השנון של הגר"ש קלוגר שמן הראוי היה שהעד המרכזי לכך שמרדכי לא כרע ולא השתחוה הלא הוא המן הרשע יופיע אף הוא בין העדים לעתיד לבוא ויעיד במרדכי שלא השתחוה לצלם ולא עבד עבודה כוכבים, מדוע אם כן נשמט שמו של המן מבין עדים אלו.

מי הוא בעל השמועה

אם כי הגר"ש קלוגר לא מציין מי מבניו הוא השנון שהקשה קושיה זו, הרי שכפי הנראה כוונתו לבנו בכורו הגאון רבי חיים יהודה קלוגר שנולד בשנת תקע"ב (וי"א: תק"ע) ונפטר על פניו בשנת תרי"ח.

אם כי ספר 'עבודת עבודה' יצא לאור בזולקבה בשנת תרכ"ה - ובאותם הימים לא היה בנו בכורו בין החיים ואילו בנו השני הגאון רבי אברהם בנימין כבר היה כבן עשרים וחמש שנים, מכל מקום עלינו לדעת כי כתיבת הספר כולו כבר הסתיימה בשנת תקצ"ז, קודם ללידת הגאון רא"ב בשנת תר"א, וזאת כפי שמעיד הקולופון שנמצא בכתב ידו של הגר"ש ק (שנדפס בהקדמת מהדורת מכון 'חכמת שלמה', ובו הוא מספר שחלקו השני של הספר נכתב בין השנים תק"צ - תקצ"ז, ונמצא שחלקו הראשון של הספר כבר נגמר קודם לשנת תק"צ).

ומוכרח הוא שכוונתו היא לבנו בכורו הגאון רח"י שהיה בחור כהלכה בימי

מוריה, שנה עשרים ותשעה, גליון א—ב (שלז—שלח), אדר שני תשס"ח

של אברהם ונמרוד לבין המאורע של מרדכי והמן, שכן לכאורה שניהם מפורשים באותה מידה, וזאת משום שכשם שבמסכת מגילה מצאנו דרשות שונות לפירוש תואר 'יהודי' שנתכנה בו מרדכי, אם הוא משום שכפר בעבודה זרה או משום סיבה אחרת - שמוצאו משבט יהודה, כך גם במסכת עירובין מצאנו שתי דעות על השם 'אמרפל' אם הוא משום שהפיל את אברהם לכבשן האש או שכך היה שמו בעצם.

ואליכם אישים אקרא, שימו נא לבבכם והבו עצה הלום לפרש מה שנא הא מהא, ואם באופן שהדרשות חלוקות בהסבר הפסוק אין זה נחשב כמפורש בקרא, ומחמת שישנה שיטה אחרת בהסבר התואר 'יהודי' הרי שזו הסיבה שהמן אינו יכול להעיד על מרדכי, אם כן עלינו לומר כך גם שנמרוד לא יוכל להעיד על אברהם שלא עבד עבודת כוכבים מחמת שישנה שיטה אחרת בהסבר התואר 'אמרפל'.

ואם אין אנו חוששים לדרשות אחרים, ולכן נמרוד יכול להעיד על אברהם, הרי שבאותה מידה יכול גם המן להעיד על מרדכי, ומאי חזית דדמא דחד סומק טפי מדחבריה.

וכמובן שאין מקום לחלק ב'תורה שבכתב' עצמה, שאין הם מאמינים אלא לתורה שבכתב ולא לנ"ך, וזהו החילוק בין אברהם שמעשהו מרומז בתורה לבין מרדכי שמעשהו מרומז במגילת אסתר, שכן בוודאי המה מאמינים לכל הנאמר בתורה שבכתב, שהרי נבוכדנצר דריוש ובלדד השוחי ורעיו המה מהמאורעות המוזכרים בנ"ך, ונמצאת הקושיה במקומה עומדת.

מפיהם ולא מפי כתבם

גם גוף סברתו של הגר"ש קלוגר צריכה תלמוד ואמיתי אחכמה והיא רחוקה ממני, שכן אילו היה הקב"ה משיב לאומות העולם שהתורה הקדושה היא זו שתבוא

שבעל פה או בדרשות חז"ל, כי המה יאמרו שערבך ערבא צריך ואין הם מאמינים בראיות שכאלה.

לפיכך לא יוכל המן לבוא ולהעיד על מרדכי שהוא כפר בעבודה זרה, כיון שמקור ידיעה זו הוא מדרשת חז"ל, ואין אומות העולם מאמינים לזה. ואילו שאר המאורעות שעליהם מעידים אומות העולם כמפורש בגמרא, הם התרחשויות המתועדות בתורה שבכתב, ועליהם אומות העולם בעל כרחם עונים ^{אמרפל}אמן.

מטעים הגר"ש קלוגר את תירוצו שאם נחזור ונקשה מכך שלכאורה גם מה שהפיל נמרוד את אברהם אבינו לכבשן האש על סירובו לעבוד עבודה זרה אינו מפורש בכתוב, ואם כן כיצד הם מאמינים לעדות זו, על זה התשובה שזה כן מפורש בתורה וזאת מכיוון שהרי מאורע זה מרומז בשמו של נמרוד - 'אמרפל' אשר כדרשת חז"ל (עירובין נג.): "למה נקרא שמו אמרפל - שאמר והפיל לאברהם אבינו בתוך כבשן האש", ולכן נחשב שמאורע זה מפורש בתורה, ושפיר 'יבוא נמרוד ויעיד באברהם שלא עבד עבודת כוכבים'.

שמה תאמר, שלפי הנחת יסוד זו נמצא שגם כפירתו של מרדכי בעבודה זרה מפורשת בתורה, שהרי כפירה זו נלמדת ממה שהפסוק מכנה את מרדכי בתואר 'יהודי' וכפי שהבאנו לעיל מהמבואר במסכת מגילה, זה אינו, שכן במסכת מגילה שם ישנם דרשות אחרים המסבירים את הסיבה לכך שנתכנה מרדכי בתואר 'יהודי', ולכן אין זה נחשב כמפורש להדיא בתורה שמרדכי כפר בעבודה זרה, והיינו טעמא שהמן אינו מעיד במרדכי שכפר בעבודה זרה.

מהו החילוק בין נמרוד להמן

וכל דבריו כאן פליאה דעת ממני נשגבה לא אוכל להבין מהו החילוק בין המאורע

כבר העידו על זאת

וזאת שנית יתכן לומר ולתרוץ שעל כל עניין ועניין די בעדות אחת, ואין כל טעם שיעידו פעמיים על פרט אחד. ואם כי מפורש בגמרא: "יבא נמרוד ויעיד באברהם שלא עבד עבודת כוכבים... יבא נבוכדנצר ויעיד בחנניה מישאל ועזריה שלא השתחוו לצלם" ונראה לכאורה שיש כאן שני עדויות על פרט אחד, הרי שכבר כתבו התוספות (ד"ה שלא) להדיא שהם שני דברים נפרדים לחלוטין, וכמוכח מלשון הגמרא 'דנקט גבי אברהם שלא עבד עבודת כוכבים ובחנניה מישאל ועזריה שלא השתחוו לצלם'.

ובזה מתורץ היטב שמכיוון שבסדר הדורות ישנם עדים קודמים מאומות העולם שיכולים להעיד על ענין עבודה זרה ואביזריהו שוב אין צורך בעדות נוספת בעניין זה ואין אנו צריכים לבוא לעדותו של המן הרשע שמרדכי לא השתחוה לעבודה זרה.

המן הוא עבד כנעני שדינו כישראל ועוד בה שלישיה על פי מה ששנינו שהמן הרשע היה עבדו של מרדכי, וזאת כמפורש במסכת מגילה (דף טו א): "דאמר רב חסדא זה בא בפרוזבולי וזה בא בפרוזבוטי, אמר רב פפא וקרי ליה עבדא דמזדבן בטולמא נהמא".

הוי אומר, שהמן היה עבד כנעני של מרדכי, ונמצא שדינו כישראל החייב במצוות כאשר. ויסוד זה שהמן היה דינו כישראל המחויב במצוות כבר כתב כן להדיא הגאון רבי יהונתן אייבשיץ בספר דרושיו הנכבד 'ערוך דבש' (דרוש יז), ועוד האריכו בזה רבים מרבנותינו האחרונים.

ומה ימתק פירוש של הגאון בעל 'שיר מעון' (הובא בתוך 'תורת משה' לה'חחם סופר', פרשת תצוה) על הפסוק (אסתר ג, ד): "ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי כי הגיד להם אשר הוא יהודי".

ותעיד בישראל שקיימו את התורה, הרי שהיה מקום לחלק בין התורה שבכתב לבין התורה שבעל פה ולומר שאומות העולם אינם מאמינים אלא לתורה שבכתב ולא לתורה שבעל פה, וכיוצא בזה שהם אינם מאמינים לחז"ל ולדרשותיהם, אלא שמעולם לא נאמר שהתורה היא שתעיד אלא זו בלבד נאמר שאישים נבחרים מאומות העולם 'מכם יבואו ויעידו בהן בישראל'.

ואם כן מה שייך לומר שעל הדברים המפורשים בתורה שבעל פה או בדרשות חז"ל אין הם יכולים להעיד, בעוד שהרי העדים היו גיבורי אותם המאורעות וראו בעיניהם את האמת לאמיתה כפי שהיא מקובלת בדינו, ואם מפיהם של העדים אנו חיים שוב מה אכפת לנו אם לידיעתנו באו הדברים מתוך התורה שבכתב או מתוך התורה שבעל פה.

אבד זרעו של עמלק

ובראש אמי"ר ארבעה וחמשה דרכים שחשבתי בתירון קושיית הגאון רבי חיים יהודא קלוגר, וזה יצא ראשונה בהקדם דרשת חז"ל המפורסמת (פסיקתא דרב כהנא, פי' ג): "רבי לוי בשם רבי חונא ברבי חנינא: כל זמן שזרעו של עמלק קיים בעולם - לא השם שלם ולא הכסא שלם, אבד זרעו של עמלק מן העולם - השם שלם והכסא שלם".

והנה כידוע היה המן נצר זרעו מזרעו של אגג מלך עמלק, והכי נקרא שמו 'המן האגגי', ונמצא שלעתיד לבוא שיהיה השם שלם והכסא שלם אזי ימחה ויאבד כל זרעו של עמלק, ובכללם המן שיצא מחלציו של עמלק. ופשוט הוא שאם המן לא יהיה קיים לעתיד לבוא הרי שכמובן לא יוכל להעיד, והיינו טעמא שהמן אינו מופיע ברשימת העדים שיבואו ויעידו בישראל.

מחמת תורתו ואמונתו אלא רק מחמת היריבות והמחלוקת האישית שיש ביניהם. אלא שרצונו של המן להשמיד את כל עם ישראל, ולא רק את מרדכי יריבו, בא מחמת כי 'הגידו לו את עם מרדכי' - שמרדכי מתעקש לומר שמניעת ההשתחויה אין היא מחמת השנאה ביניהם אלא זה איסור תורה התקף על כל יהודי באשר הוא שם, וכנקמה על דבריו בא להשמיד ולהרוג. אולם המן עצמו היה דבק בדעתו שאין זה אלא מחמת שנאתו ולא מחמת אמונתו, וע"ש שהאריך בזה בדברים מתוקים.

ולפי זה מתורץ להפליא מדוע לא יכול המן לשמש כעד לעתיד לבוא ולהעיד על מרדכי שלא השתחוה לעבודה זרה, כיון שהוא בנמיכות דעתו לא השכיל להבין את טעמו של מרדכי ובטיפשותו היה סבור שאין הוא עושה זאת אלא מפני המחלוקת ביניהם.

אוצר החכמה

משורש נחש יצא צפע

וחמישתו יוסף עליו שהמן הרשע אינו יכול להעיד לזכות מרדכי ולטובתו של כלל ישראל שקיימו את התורה, מחמת האי כללא דנקיטנא: "אין קטיגור נעשה סניגור" (ברכות נט, א, ועוד), וזאת מחמת מה שגילה לנו האלוקי רבינו האריז"ל ('ספר הליקוטים' ר"פ חיי שרה) שהמן הרשע הוא קליפת נחש הקדמוני, וכבר נודע שהוא הסטרא אחרא העולה ומקטרגת על ישראל (וכפי שכבר הראו רבותינו הראשונים כי 'נחש' בגימטריא 'שטן' - ראה רבינו בחיי בראשית א, ג, ועוד), והלא הוא בספרתם בתורת הח"ן.

נמצא שמעיקר הדברים שמא היה יכול המן הרשע להעיד על מרדכי שלא השתחוה לעבודה זרה, אולם מחמת שזאת הרשעה והוא הוא השטן המקטרג על ישראל, הרי שאין קטיגור נעשה סניגור ואין הוא יכול להעיד לטובת מרדכי.

שהכוונה שמרדכי הגיד שהמן הוא יהודי לאשר הוא עבד כנעני החייב במצוות כאשה ודינו כיהודי. ועל זה חרה אפו של המן.

ובזה יעלה יפה, הפלא ופלא, מדוע לעתיד לבוא אין המן יכול להיות מהמעידים על מרדכי שלא השתחוה לצלם, והוא לפי שהתנאי הראשון בעדים אלו הם שיהיו מאומות העולם לפי שכך 'אמר להם הקב"ה: מכם יבואו ויעידו בהן בישראל שקיימו את התורה כולה' ואילו המן דינו כישראל.

אוצר החכמה

המן לא הבין את מרדכי

ועל ארבעה לו אשיבנו עם מה שמצאתי רעיון נפלא בדברי הגאון רבי דוד טעביל ממינסק בעל ה'נחלת דוד' אשר כתב בספר דרושיו 'בית דוד' (דרוש י) לדקדק את לשון הפסוק (אסתר ג, ו): "כי הגידו לו את עם מרדכי" וכי עד הנה לא היה מכיר המן את מרדכי ומאיזה עם הוא.

אלא שמרדכי הגיד בשער בת רבים שהטעם שהוא אינו משתחוה להמן הוא מחמת היותו יהודי ואסור לו להשתחוות לעבודה זרה, "אולם המן בעצמו לא נתן אמונת אומן בדברים האלה, להיות כי מהידוע כי השקפת בני אדם איש איש במעשי רעהו יהיה כפי חלקי המידות הנמצאים בו בעצמותו לפיהן ישפוט על מעשי זולתו".

המן הרשע, לעוצם השחתת מידותיו וטבעו הרע לא היה מסוגל להאמין שקיימת מציאות כזאת שבה אדם יסכים למסור את נפשו למען אלוקיו, ואיש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת שישנם אנשים החיים בחיים ערכיים גבוהים משלו שבהם כל תכלית האדם בעולמו הוא לעשות את רצון ה'.

ולפיכך הסביר המן לעצמו שכל מה שמרדכי נמנע מלהשתחוות לו אין זה